

Zapiski, ocene in poročila

NOVI PREKMURSKI TISKI

Da je resnična, notranja, kulturna združitev Prekmurja z ostalim slovenstvom še dokaj šibka, boleče dokazuje — kot zunanji znak tega — prizadetemu poznavalcu izražanje tako ali drugače šolanih ljudi na obeh straneh Mure: »prekmurščina in slovenščina«, — ali káko podobno nasprotje: govori le prekmurški, ne slovenski; ali: Prekmurci in Slovenci itn. S tem nočejo sicer reči, da bi bila to dva različna jezika, marveč je to le odraz površnega, nepremišljenega poznavanja stvari in skrajšanega današnjega izražanja (kot: Murska nam. M. Sobota ali le Sobota); ker jih tudi ni nihče naučil stvari prav doumeti in zato pravilno označevati: prekmurščina (ali prekmurško narečje) in knjižna slovenščina. Menim, da bi se naše šole vseh vrst morale zavedati absurdnosti takega neznanja in izražanja — saj bi po tem »vzgledu« mogli vsa naša narečja postavljati v nasprotje s — slovenščino. In kje naj bi potem le-ta obstajala zunaj svojih narečij? (Ker kdo govori knjižni jezik?)

Omenjam ta pojav zato, ker se izobrazba v Prekmurju navidez močno širi z množico študentov, s selitvijo kmečkih ljudi iz Prekmurja v domača in tuja mesta — poznavanje in doživljanje resničnih vrednot, ki vežejo Prekmurje iz davnine s slovensko skupnostjo, pa je skrajno pomankljivo, ali pa ga sploh ni. Zavoljo tega je ta najbolj zunanja spojenost s slovenskim bistvom in s slovensko kulturo pri tej množici mlajših izobražencev ohromela. Če šola vsega tega ne pozna, sevè ne more tistega dajati, kar bi morala — in menda je to neka njena odgovornost.

Ena od teh narodnih in kulturnih vzgojnih vrednot, ki bi jih naša šola morala povsod gojiti, je pravilno prikazovanje razmerja med narečjem in knjižnim jezikom, pomena in vrednosti narečja. V Prekmurju je to posebej pomembno, ker je ta dežela šele pol stoletja v tesnejšem stiku s knjižnim jezikom — pa tudi zavoljo tega, ker je v prekmurškem narečju obstajalo nad dvesto let versko in poučno slovstvo kot sestavni del vsakdanjega življenja. Še več: to slovstvo je v omenjenem obsegu živelo še dalje, do tuje zasedbe 1941. In če se danes pojavi knjiga v prekmurškem narečju, mora naša stroka to oceniti, vsaj prekmurški izobraženec, če bo sploh zvedel zanjo, pa mora zavzeti do nje kolikor moč pravilno sta-

lišče. To dejstvo naj ne povzroča nepotrebnega preplaha, pa tudi naj ne bi bilo nerazumljeno zunaj razvoja prekmurske kulture in narečnega tiska v njej posebej.

V tej zvezi pa nam mora biti jasno, zakaj se pojavljajo knjige v narečju prav med evangeličansko (protestanti) manjšino v Prekmurju (do 24.000 po predvojnem številu) in ne med katoliško večino. Vzrok je v tem, da so bili evangeličani v preteklosti sredi slovenske skupnosti versko osamljeni, narečno pa tudi od svojih prekmurskih rojakov delno ločeni, odkar so katoličani pričeli posebno od začetka 20. stol. dalje pisati v dólinskem govoru in se približevati knjižnemu jeziku, v čemer jim evangeličani niso sledili. Vzrok za to pa je bil — poleg verske ekskluzivnosti in ločenosti — tudi v tem, da so evangeličani konec 19. stol. skoro docela prenehali pisati v slovenščini, ker so se njihovi izobraženci prilagodili pomadžarjevanju. V nasprotju z njimi pa je konservativno ljudstvo vztrajalo pri rabi narečja pri službi božji, pa tudi pri branju doma.

Šele po osvoboditvi 1919 so pričeli prekmurški evangeličani izdajati Evangeličanski kalendari (1923) in mesečnik Dúševni list (1923-41), toda vse v madžarskem črkopisu (ki so ga katoliki opustili 1913 docela, v posameznih primerih pa že prej) do 1931-34. Še večji anahronizem pa je bil jezik tega tiska, ki sta ga polnila v glavnem le dva človeka. Ne le, da so obstali pri zastarelih oblikah in besednih tvorbah iz 18. in 19. stol., marveč so z novimi dobesednimi prevodi iz madžarščine in novimi tvorbami ustvarjali delno neumljiv, delno pa sodobnemu razvoju docela tuj, izumetničen jezik, ki so ga tudi imenovali (po madž. vzgladu) »vend-slovenski« ali podobno spačeno. Tako smo imeli v Prekmurju hudó nenavaden, smešen in obžalovanja vreden pojav, da so pisali isto narečje v dveh zelo različnih oblikah, kar je še poudarjala razlika v črkopisu in v rabi ravensko-goričkega govora pri evangeličanih z gy, ty (d', t').

Z madžarsko zasedbo so se evangeličanski izobraženci javno odrekli tisku v slovenščini in prenehali z izdajanjem svojih glasil. Njih jezik pa je dalje živel, še bolj opačen in izumetničen z novimi politično-upravnimi izrazi, v — madžarskem tedniku, v katerem so objavljali tudi nekaj v na-

rečjih, in v razglasih. In diletantski lektor-cenzor je spreminjal v oblike tega jezika tudi narečje edine katoliške publikacije (Kalendar) v tem času.

Po osvoboditvi so prekm. evangeličani dolgo živeli le od svojega starejšega tiska in šele 1952 so pričeli ponovno izdajati Evangelikičanski koledar. Pisan je povečini v knjižni slovenščini, le delno v narečju (to z madž. črkopisom!), nekaj v hrvaščini in madžarščini. Prinaša tudi pesmi in prozo od Jurčiča do Župančiča.

Mladi rod evangeličanskih duhovnikov in drugih sodelavcev je bil že slovenski vzgojen, zato je vse to umljivo — kakor tudi to, da si starejši ljudje želijo branja v narečju, ker knjižnega jezika ne obvladajo dobro, čeprav so npr. šestdesetletniki opravili nekaj razredov slovenske šole, česar starejši sploh niso. Ti ljudje želijo v nekdanjem jeziku predvsem verske knjige, ker je pri protestantih sestavni del božje službe pridiga, molitev in petje. Zato so bile pri njih vedno najvažnejše pesmarice. In ljudje, ki so peli desetletja v neki jezikovni obliki, ne morejo tega čez noč spreminiti — četudi bi jim kdo pripravil pesmarice in knjižnem jeziku. Čeprav so izdali v zadnjih 15 letih nekaj verskih učbenikov v knjižnem jeziku (ponatiskujejo v založbi Britan. bibl. družbe sv. pismo v Stritarjevem in drugih prevodu), so pred kratkim pripravili tudi dve knjigi v narečju.

Ta pojav je mikaven za poznavalca prekmurskega slovstva in kulturnega razvoja. Za slabo obveščena pa vsebuje nevarnost, da bo npr. domač ali tuj slavist, ki prekmurščine ne pozna, uporabljal obe knjigi kot vir za raziskovanje tega narečja, kot npr. uporabljajo Flisarjev »Vogrskovendiški rečnik«, pisan v prej označenem izumetničenem jeziku. Oglejmo si zato značaj obeh knjig v razmerju do jezika starejših prekm. knjig in do živega jezika, seve le v glavnih potezah.

Prva knjiga je: *Na poti življenja*. Molitvi. Zbral, napisal in uredil Novak Ludvik, hodoški duhovnik. Založba Evangelikičanska cerkev v SRS (1969), 200 str. Poleg navadnih molitev vsebuje tudi take sodobne, kot: Televizija (z izrazi: z dobrimi oddajami, skrbno izberati program, rob te pridobitve, da ob njej ne zanemarim familijarnih obveznosti... — ki kažejo tudi značilnosti današnjosti prilagojenega jezika) ali Pred vožnji — Po vožnji (z izrazi: predpisov in znakov, ogrožavo druge, prisebnost düha) itn. — Na str. 162—197 so Izbrane pe-

smi, med katerimi so tudi take, ki izvirajo v prvotni obliki iz kajkavske rokopisne pesmarice iz Martjanec, vsaj iz 17. stol., ki so jih pa posamezni sestavljalci prekm. pesmaric od 18. stol. dalje spreminjali, gl. dalje o naslednji knjigi). Zato so v njih še taki kajkavski izrazi kot: poselstvo, poselniki božem itn. — Na str. 198-9 je seznam avtorjev nekaterih molitev s kratkimi oznakami, med katerimi so: D. Bonhoeffer, Hus, K. Barth, J. H. Newman, J. Keppler, Petrica.

Prvi stavek knjige ima čisto knjižno obliko: Na poti življenja se dogajajo prijetni in neprijetni dogodki. — V drugem nastopajo že narečne oblike... se ob tej dogodkaj vsikdar ponizi. Tako se menjavajo stavki z ohranjenimi in zabrisanimi narečnimi posebnostmi, vendar ima knjiga v glavnem narečni značaj, ki je knjižnemu jeziku prilagojen — podobno, kot so pisali pred desetletji v katoliških publikacijah. Načelno je seve tako ravnanje upravičeno in celo potrebno, zakaj v narečju moremo prav pisati le v znanstveni obliki s fonetičnimi znaki, vse drugo je kompromis. In tak kompromis je vse dosedanje pisanje tudi prekmurskih pisateljev, ki so si že od začetka prizadevali, ustvariti si neko normo. Današnja oblika tega pisanja je le nova razvojnna stopnja in ji načelno ne bi mogli kaj očitati, želeti pa bi bilo, da bi ne bilo v njem takih nasprotij kot npr. pretirano pisanje izgovorjenih oblik: nej, meti, rejč, posvejt itn. — v nasprotju z negovorjenimi oblikami, kot: in, -h na koncu in vrsta izrazov, ki jih narečje ne pozna. Posebej pa bi bilo želeti, da bi iztrobili grobe germanizme, kot: gvušno, nūcali itn.

Novak piše dosledno ü in ö (vör = ur), toda: veren, vera itn., kar so pisali že Küzmič in drugi. Tudi dvoglasnik -ej- so odpravili že Terplan 1848 in drugi za njim. Piše tudi diakritične znake (ostrivec) za dolžine (á, é). Opušča samoglasnike v primerih: nam, mreti. V oblikovju je pravilno ohranil končnice: toga, svetoga, piše nedosledno: z vüpanjem (nam.: vüpanjom), smilen (prav: smileni); ohranil je stare oblike: Gospodne, z menov, tebov, s tvojevom zemlov, po tvojoj, v posvečenjej, v sladkom vüpanji, v težki dnevaj, pri pret. del.: obdržo, dao, bio, dopústo, darüvo (prevzel je menda edina izjema, ki se je vkradla) itn. —

Kakor vsem starim pisateljem dela tudi novim težave raba -h-, saj ga v mestn. mn. kdaj piše: zopstonskih, vekših, kdaj izpušti, pri samostalnikih piše kot -j, ali pa

— kar je najhuje — piše tam, kjer mu ni mesta, npr. povehnjena, v tühini itn. Podobnih nedoslednosti v pisavi soglasnikov je še več (npr. izbojšava proti: kde, kda, nepopolen).

V besedju so ohranjene stare, v knjigah in živem jeziku rabljene besede kot: zmožna (mogočna), milostivno, nadigavajo, zahvalnost, včini, poglavnika, posvet (luč), koledni svetki (božični) itn. obenem s tujkami, kot: potroštaj, probaš, betegi (str. 85, a bolezn na str. 84) itn.

Vendar bi bilo želeti, da bi tujke te vrste izostale, saj bi to bilo v skladu z drugimi primeri prilagoditve knjižnemu jeziku. Odpraviti pa bi bilo moči tudi take kričeče nedoslednosti, kakršne smo navedli, s čimer bi knjiga mnogo pridobila.

Druga knjiga je *Evangeličanska cerkvena pesmarica*, Lendava — Sobota (1970), 429 str. Založil Seniorat Evangeličanske Cerkve v SR Sloveniji, brez navedbe urednika. V predgovoru izvemo nekaj o njenem nastanku, pri čemer pa ni jasno, v kakem razmerju je pesmarica do prejšnjih podobnih knjig v prekmurščini. Le sklepamo lahko, da je prirejena Kardoševa iz l. 1848. Tu je navedenih tudi 6 prirejevalcev, toda česa več o njihovem deležu ali obliki njih dela ne zvemo. Ker je prekmurska evangeličanska pesmarica posebna zvrst, ki sega v rokopisih vsaj v 17. stol., v knjižni obliki pa nastopi (če ne upoštevamo treh psalmov v *Abecedarium Slovensko iz 1725*) v M. Severja Rédu zveličanstva 1747 še v močno kajkavski jezikovni obliki (povezanost s starejšimi rokopisi je očitna), z Bakoševim *Nouvim Gráduvámom* 1789 pa kot samostojna knjiga, je ta najnovejša njena priredba zanimiva tako z vsebinskega kot jezikovnega vidika. Saj nimamo nobene druge praktične slovenske knjige (z izjemo sv. pisma in nekaterih kat. cerkvenih besedil seve), v kateri bi imeli takó stara besedila v obliki, ki se je razvijala na naših tleh. To je seve obsežno vprašanje, ki se ga tu niti dotakniti ne vmoremo, treba pa ga je poudariti, da ne bomo podcenje-

vali slovstvene in jezikovne vrednosti ob ravnave knjige.

Prvi trije deli pesmarice vsebujejo pesmi po dobah cerkvenega leta in za potrebe božje službe, nakar sledijo v 4. priložnostne, v 5. pogrebne in v 6. razdelku »Izbrane pesmi« (568-82) v knjižni slovenščini. O vsebini le toliko, da so tu delno pesmi iz nemškega in madžarskega protestantskega repertoarja, delno pa samostojne kajkavske, katerih variante najdemo zato natisnjene tudi v kajkavskih knjigah 18. stol. V prekmurski knjigi so ta besedila dokaj spreminjali, kar naj pokaže samo en primer za zadnjih skoro dve sto let (da ne sežemo še nazaj do rokopisnih pesmaric). Pri Bakošu 1879 se neka božična pesem začenja: *Nebeska Rejč doli pride, / Od večnjoga Očé zide, / Tejlo naše gori vzeme, / Rose nam zveličanje.* — V zadnji pesmarici pa se isti začetek glasi: *Z nebes rejč večna prihája, / od Očé svetlosti šhája, / telo naše vzeme na sé / in nam posvejt in mir nesé.*

O verzifikatorski strani moremo reči, da se pesmi od zadnjih izdaj niso izboljšale, čeprav so v njih marsikaj spremenili. Jezikovno je ta knjiga v glavnem enaka prej obravnavani Novakovi. Tudi v njej je močno vidna dvojnost v ohranitvi starih, živih in pisanih narečnih oblik kot npr.: nej, gda, meli, posvejt, rejč, pokornostjov itn. — in v uvajanju knjižnih glasovnih in oblikovnih zakonitosti, npr.: molčec, v naših srih, vernim itn. Bolj kot v prej obravnavani knjigi so v teh pesmih zaradi njihovega starinskega značaja in vezane oblike ohranjene mnoge stare besede, povečini nikoli žive, narejene po raznih prirediteljnih teh besedil v preteklosti. Take so npr. bivost, lübeznik, hodbo, obrüdjén, vü paznost, prvotina, poselnike, varitel, obvzeti, životnosti itn. Gotovo so mnoge take besede kljub stoletni in mogoče starejši rabi ljudem neumljive, zato je škoda, da kazijo z nedosledno jezikovno obliko vred sodobno knjigo, ki nadaljuje tako častljivo izročilo.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PARTIZANSKE PESMI ČIBEJEVE MAME

Na katedri za zgodovino slovenske književnosti (Filozofska fakulteta v Ljubljani) je organizirano sistematično zbiranje slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva; v okviru tega zbiranja sem pregledala pesemske tekste, kolikor jih imajo v arhivu NOB

Goriškega muzeja. Zbrane pesmi, ki jih je okrog sto, hranijo tam med spomini borcev in za nas manj pomembnimi dokumenti o narodnoosvobodilni vojni, kot so poročila o mitingih in terenskih sestankih, potrdila o izdajanju hrane partizanom ipd.; zapisane